

Історія

УДК 94:271.2-726.1(477.72)"1874/1877"

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.18888974>**Херсонська єпархія в роки управління Леонтія (Лебединського) та
Іоаннікія (Горського) (1874-1877 рр.)****Федорик Юрій Володимирович,**

кандидат історичних наук, доцент кафедри історії та філософії

Бердянський державний педагогічний університет, м. Запоріжжя, Україна

<https://orcid.org/0000-0003-0876-1130>**Прийнято: 16.02.2026 | Опубліковано: 28.02.2026**

Анотація. У статті досліджено архієрейське правління Леонтія (Лебединського) та Іоаннікія (Горського) у Херсонській єпархії в період 1874-1877 рр. Актуальність теми зумовлена необхідністю врахування ролі особистісного чинника у впровадженні національно-релігійної політики Російської імперії на полікультурній території Півдня України. **Метою дослідження** є комплексний аналіз персональних управлінських стратегій зазначених ієрархів як інструментів реалізації цієї політики, а також з'ясування логіки кадрових ротацій, що забезпечували передачу досвіду боротьби з іновірними впливами із західних окраїн імперії до степового Причорномор'я. **Методологія** ґрунтується на засадах мікроісторичного підходу, що дозволило сфокусувати увагу на індивідуальних рисах церковних діячів як ретрансляторів державної волі. Використано системно-історичний метод для аналізу єпархіального управління як цілісного механізму, а також порівняльно-історичний метод для зіставлення різних стилів адміністрування

Леонтія та Іоаннікія. Джерельну базу дослідження становить масив офіційної церковної періодики, зокрема повний корпус публікацій часопису «Прибавления к Херсонским епархиальным ведомостям» за 1875-1877 рр., що охоплює звіти про візитації, проповіді та розпорядчі акти архієреїв. Опора на діахронний аналіз цих матеріалів у межах визначеного хронологічного інтервалу дозволила верифікувати персональні управлінські стратегії ієрархів. Процедура роботи з масивом базувалася на виокремленні маркерів управлінських практик: типів адміністративних дій, освітніх рішень та методів взаємодії з іновірним середовищем. Порівняльний профіль ієрархів формувався через зіставлення ступеня їхньої публічної активності та способів адаптації попереднього досвіду до реалій Півдня України. У **результатах дослідження** визначено, що призначення Леонтія (у меншій мірі Іоаннікія) на Херсонську кафедру не було випадковим, а відповідало стратегії Синоду щодо залучення досвідчених адміністраторів із «трудних окраїн» для зміцнення позицій православ'я у полікультурному регіоні. Встановлено, що обидва ієрархи, попри короткий термін перебування на посаді, адаптували свій попередній досвід до південноукраїнських реалій, трансформували колишні методи жорсткого протистояння унії та «полонізму» у більш гнучкі форми ідеологічної інтеграції. У **висновках** обґрунтовано, що діяльність Леонтія (Лебединського) та Іоаннікія (Горського) забезпечувала інституційну тяглість та незмінність імперської релігійної політики в Херсонській єпархії. Її ефективність в регіоні залежала не лише від бюрократичних циркулярів, а й від здатності архієреїв реалізувати ці рішення. Підкреслено, що створена арх. Леонтієм система контролю за парафіяльним життям та духовна освіта стали фундаментом для тривалої релігійної уніфікації православ'я, результати якої залишили помітний слід у церковно-суспільній свідомості Півдня України в подальші історичні періоди. Акцентовано на важливості вивчення таких короткотривалих «перехідних»

етапів архієрейського служіння для цілісного розуміння механізмів російського імперського управління на українських землях.

Ключові слова: Херсонська єпархія, архієрей, Леонтій (Лебединський), Іоаннікій (Горський), релігійна політика, уніфікація, русифікація, Південь України, духовна освіта, місіонерство, візитації.

The Kherson Eparchy during the Administration of Leonty (Lebedynsky) and Ioannikiy (Horsky) (1874-1877)

Yurii Fedoryk

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor at the Department of History and Philosophy, Berdyansk State Pedagogical University, Zaporizhzhia, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0003-0876-1130>

Abstract. *The article examines the episcopal administration of Leonty (Lebedynsky) and Ioannikiy (Gorsky) in the Eparchy of Kherson during the period of 1874-1877. The relevance of the topic is determined by the need to consider the role of the personal factor in the implementation of the national-religious policy of the Russian Empire in the multicultural territory of Southern Ukraine. **The purpose of the study** is a comprehensive analysis of the personal management strategies of the mentioned hierarchs as tools for implementing this policy, as well as clarifying the logic of personnel rotations that ensured the translation of experience in countering heterodox influences from the western borderlands of the empire to the steppe Black Sea region. **The methodology** is based on the principles of a microhistorical approach, which allowed focusing on the individual traits of church figures as relayers of the state will. The systemic-historical method was used to analyze the eparchial administration as an integral mechanism, alongside the*

*comparative-historical method for contrasting the diametrically opposed administrative styles of Leonty and Ioannikiy. The source base of the study consists of a vast array of official church periodicals, specifically the complete corpus of publications from the journal 'Pribavleniya k Khersonskim eparkhial'nym vedomostyam' (Eng. 'Supplements to the Kherson Eparchial News') for 1875–1877, which includes reports on visitations, sermons, and administrative acts of the hierarchs. Reliance on a diachronic analysis of these materials within the defined chronological interval allowed for the verification of the personal management strategies of the hierarchs. The procedure for working with the data was based on identifying markers of management practices: types of administrative actions, educational decisions, and methods of interaction with the heterodox environment. The comparative profile of the hierarchs was formed by contrasting the level of their public activity and the ways they adapted their previous experience to the realities of Southern Ukraine. **In the results of the study**, it was determined that the appointment of Leonty (and to a lesser extent Ioannikiy) to the Kherson cathedra was not accidental but corresponded to the Synod's strategy of engaging experienced administrators from "difficult borderlands" to strengthen the positions of Orthodoxy in a multicultural region. It was established that both hierarchs, despite their short tenure, adapted their previous experience to Southern Ukrainian realities, transforming former methods of rigid confrontation with the Union and "Polonism" into more flexible forms of ideological integration. **In the conclusions**, it is substantiated that the activities of Leonty (Lebedinsky) and Ioannikiy (Gorsky) ensured the institutional continuity and consistency of the imperial religious course in the Diocese of Kherson. The effectiveness of religious policy in the region depended not only on bureaucratic circulars but also on the ability of the bishops to personalize these decisions. It is emphasized that the system of control over parish life and religious education they created became the foundation for the long-term religious unification of Orthodoxy, the results of which left a noticeable mark on the church-social consciousness of Southern Ukraine in subsequent historical periods.*

Emphasis is placed on the importance of studying such short-term "transitional" stages of episcopal service for a holistic understanding of the mechanisms of Russian imperial administration on Ukrainian lands.

Keywords: *Eparchy of Kherson, hierarch, Leonty (Lebedinsky), Ioannikiy (Gorsky), religious policy, unification, russification, Southern Ukraine, religious education, missionary work, visitations.*

Постановка проблеми. Історія православної церкви в Російській імперії другої половини XIX століття традиційно розглядається через призму макроструктур – імперської політики, бюрократичної ієрархії та релігійної уніфікації окраїн. Однак не менш важливим є мікроісторичний підхід, що фокусується на персоналіях представників духовенства, зокрема вищого, як втілення цих процесів. Постаті архієпископів Леонтія (Лебединського) та Іоаннікія (Горського), які очолювали Херсонську єпархію протягом нетривалого часу, в 1874-1877 рр., ілюструють цю динаміку. Для Півдня України, зокрема Херсонської єпархії, ці ієрархи є маловідомими фігурами: їхні короткі періоди правління не залишили такого глибокого сліду в місцевій церковній історії, на відміну від Поділля чи Царства Польського, де вони проявили себе як енергійні церковні діячі та реформатори. Однак херсонський етап їхніх біографій був не менш важливим елементом життєвих шляхів, який, в певному сенсі, доповнював надзвичайно цікаву кар'єру даних архієреїв.

Центральним дослідницьким питанням статті є з'ясування того, як індивідуальні управлінські стратегії архієпископів Леонтія (Лебединського) та Іоаннікія (Горського) адаптувалися до полікультурних реалій Херсонської єпархії, які саме практики були ключовими та якою мірою проявилася спадкоємність і відмінність їхніх стилів правління як інструментів імперської релігійної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історіографія історії православ'я в імперський період, зокрема на Півдні України та в межах Херсонської єпархії, формувалася від описових праць XIX ст. до сучасних досліджень, зорієнтованих на проблематику імперської політики та русифікації. До дореволюційного корпусу належать, зокрема, праці С. Петровського, Н. Мурзакевича, С. Рункевича, Ф. Благовидова та ін. Особливо важливою для наших досліджень є книга С. Петровського «Семь Херсонскихъ архієпископовъ...» (1894) [9], яка подає біографічні нариси архієреїв, зокрема Леонтія (Лебединського) та Іоаннікія (Горського), у виразно апологетичному тоні, проте зберігає цінний фактичний матеріал. Н. Мурзакевич висвітлював формування єпархіальної структури та духовенства південноукраїнських єпархій [6], С. Рункевич – загальні засади функціонування РПЦ в XIX ст. [12], а Ф. Благовидов – зосереджувався на освітній діяльності духовенства як складовій державної політики [1].

Після 1917 р. дослідження церковної історії були обмежені ідеологічними рамками. Узагальнюючий аналіз державно-церковних відносин та механізмів функціонування синодальної системи міститься у використаній нами 2 частині 8 тому «История Русской Церкви (1700-1917)» І. Смолича, де звертається увага на політично зумовлений характер кадрових ротацій єпископату РПЦ [14].

Після 1991 р. значно розширила проблемне поле українська історіографія. О. Тригуб комплексно дослідив історію Херсонської єпархії (1775-1918), акцентуючи на міжконфесійних відносинах та адміністративній практиці [16; 17]. Г. Степаненко проаналізувала освітню діяльність православного духовенства [15]. Н. Діанова локалізувала дослідження на рівні міського парафіяльного життя [2]. Праці автора даного дослідження, Ю. Федорика, присвячені діяльності православного духовенства в Царстві

Польському [18], а також холмсько-варшавського духовенства в Подільській єпархії [19], що дозволили розглянути діяльність архієпископів Леонтія та Іоаннікія на території польсько-українського пограниччя, в тому числі і на території Холмщини та Підляшшя.

Серед польських дослідників опосередковано постатям Іоаннікія Горського та Леонтія Лебединського присвятили увагу такі історики, як Вітольд Колбук [20], Стефан Вех [25], Анна Крохмаль [21], Кшиштоф Лятавец [22], Ян Левандовські [23], Анджей Шабациук [24] та ін., які зробили значний внесок у вивчення історії національно-релігійних відносин на території Холмської унійної єпархії і Польського Королівства. У цих дослідженнях процеси ліквідації унії та «оправославлення» західних окраїн розглядаються як складова імперської політики після січневого повстання 1863-1864 рр., із згадкою ролі досліджуваних нами ієрархів у реалізації цієї кампанії.

Джерельну основу даного дослідження становлять публікації в «Прибавлениях к Херсонским епархиальным ведомостям» (1875-1877), які дозволяють реконструювати візитації, проповідницьку та освітню діяльність архієреїв [3-4; 7-8; 10-11; 13]. Попри наявність окремих розвідок, комплексний аналіз «одеського етапу» кар'єри архієпископів Леонтія та Іоаннікія як самостійного дослідницького сюжету досі відсутній.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри значний доробок, у історіографії бракує цілісного аналізу правління Леонтія (Лебединського) та Іоаннікія (Горського) як херсонських архієпископів. Ці постаті знайшли достатньо місця в історіографічних згадках, проте переважно як владика західних єпархій – Подільської, Варшавсько-Новогеоргіївської та Холмсько-Варшавської, де вони в різний час проявили себе в боротьбі з «полонізмом» та унією [18, с. 190-210; 19, с. 228-245]. Херсонський період розглядається фрагментарно як «перехідний» етап, без уваги до його ролі в

життєвому шляху даних ієрархів. Невирішеними залишаються також питання: як їх західний досвід адаптувався до умов Півдня, де акцент робився на більш гнучкому впливі на іновірців, а також, як місцеві реалії впливали на архієпископів, призвичаєних до інших культурних умов. Зрештою, не менш важливим залишається питання, як персональні риси архієреїв впливали на розвиток російського православ'я. Ці аспекти дозволяють розглядати Херсонську єпархію як значущий етап у життєвому шляху обох ієрархів: для Леонтія Лебединського – важливий перехідний місток між його подільським досвідом і холмсько-варшавським служінням, а для Іоаннікія Горського – завершальний, підсумковий період архієрейської діяльності.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз правління архієпископів Леонтія (Лебединського) та Іоаннікія (Горського) в Херсонській єпархії (1874-1877 рр.) як елемента імперської релігійної політики русифікації іновірних окраїн. Для досягнення мети поставлено такі завдання: 1) розглянути кадрову ротацію архієреїв як стратегію Святішого Синоду; 2) проаналізувати архієрейське правління як ідеологічний інструмент насадження вірноповідданчих настроїв серед православних вірян; 3) дослідити візитації Леонтія 1875 р. як форму соціального контролю та місіонерства; 4) висвітлити розвиток православної духовної освіти цього періоду як механізм русифікації і імперської уніфікації; 5) порівняти стилі правління Леонтія (Лебединського) та Іоаннікія (Горського) як архієреїв Херсонської єпархії.

Виклад основного матеріалу дослідження. У другій половині ХІХ століття православна церква в Російській імперії остаточно закріпилася в статусі невід'ємного елемента державної бюрократичної машини. В умовах невідокремленості церкви від держави релігійний чинник став одним із найпотужніших важелів впливу на політичні, соціальні та культурні процеси

[5, с. 7]. Згідно зі «Зводом законів» російський монарх проголошувався «главою церкви» та «охоронцем православної віри», що перетворювало духовне відомство на слухняне знаряддя реалізації планів Петербургу [5, с. 92, 94]. Особливого значення ця ідеологічна місія набувала на так званих «трудних окраїнах» імперії – територіях, де російська влада стикалася з потужними альтернативними культурними та релігійними традиціями. До таких регіонів відносилися території Царства Польського, Західного та Остзейського країв, а певною мірою й Півдня України, до якого відносилася, зокрема, Херсонська єпархія. Якщо на Поділлі та Холмщині головним викликом був «полонізм» та залишки унійних традицій, то Херсонська єпархія з центром в Одесі розглядалася як конгломерат різних етносів та конфесій, що вимагав інтенсивної уніфікації та русифікації.

Церква в цих регіонах мала виконувати функції, що лежали далеко поза межами суто релігійної площини: виховання вірнопідданчих якостей, героїзація імперської влади та боротьба з небажаними проявами інородного впливу. У цьому контексті архієрей ставав не просто духовним пастирем, а ключовою фігурою в системі єпархіальної влади, від енергійності якого залежала успішність запровадження рішень Синоду на місцях.

Аналіз кадрової політики Святішого Синоду в другій половині ХІХ – початку ХХ ст. виявляє чітку стратегію інтеграції імперських пограничних єпархій через систему ротації архієреїв. Це не було раптовим переміщенням осіб, а механізмом, де архієреї виступали виконавцями імперської адміністративної та духовної політики, готовими до переведення на нові «фронти» ідеологічної діяльності. Логіка призначень архієпископів із західних окраїн до Одеси базувалася на їхньому попередньому досвіді роботи в умовах гострого міжконфесійного протистояння. Святіший Синод явно фаворизував ієрархів, які пройшли «загартування» на сполонізованих територіях,

вважаючи їхні методи цінними для русифікації. Водночас, як стверджував історик І. Смолич, ці переміщення нерідко мали безсистемний характер і зумовлювалися переважно політичними мотивами, зокрема небажанням центру допускати надмірне укорінення єпископів у їхніх єпархіях [14, с. 306-307]. З іншого боку, одеська кафедра як більш спокійне місце могло стати і почесним місцем спокою для старих архієреїв, які віддали свої сили боротьбі з ворогами православ'я на більш важких єпархіях. Ці тенденції обумовили ситуацію, що у великій за чисельністю вірян і економічно розвинутій Херсонській єпархії протягом 1874-1877 років змінилося 4 архієрея, 2 з яких – Леонтій Лебединський та Іоаннікій Горський – прийшли з західних єпархій [9].

Призначення Леонтія на одеську кафедру в жовтні 1874 року було класичним прикладом переміщення успішного адміністратора на стратегічно важливу ділянку [18, с. 201]. До цього він протягом 11 років (1863-1874) очолював Подільську єпархію, де сформувався як безкомпромісний борець із латинськими впливами та «полонізмом». Прибувши до Одеси в грудні 1874 року, у своєму першому слові до пастви, архієпископ Леонтій використав вислів апостола Павла «И миръ Божій да водворяется въ сердцахъ вашихъ» (Кол. 3, 15)» [13, с. 21]. Однак за цією миролюбною риторикою стояв жорсткий канонічний порядок, де церква виступала «охоронцем всякого благочестя». Леонтій трактував душпастирську опіку як засіб боротьби з так званими «розкольниками» та сектантством, розглядаючи відхід від офіційної обрядовості як ознаку відходу від правильних канонів. Для нього «чисте православ'я» було синонімом російської ідентичності, що особливо гостро проявлялося у вимогах дотримання московсько-візантійських традицій – підходу, якого владики незмінно тримався на різних кафедрах до кінця життя.

У системі імперського управління архіпастирські візитації поєднували духовну опіку та жорстку адміністративну ревізію підлеглих єпархій. Саме

через особисту присутність ієрарха на місцях Святіший Синод реалізовував стратегію спостереження за місцевими парафіями, де кожен аспект їхнього життя підлягав перевірці на відповідність загальним стандартам. Архієпископ Леонтій активно долучився до інтенсивного огляду підлеглих територій Херсонської єпархії, що відповідало його досвіду на Поділлі [19; 8, с. 484].

Аналіз церковної періодики свідчить, що Леонтій не обмежувався лише богослужіннями. У кожному приході, як наприклад у селі Малий Буялик чи містечку Северинівка, архієрей прискіпливо перевіряв антимінси, метричні книги та книги парафіяльних прибутків і видатків, архіви та стан ризниць [11, С. 508-509; 9, с. 120]. Під час зустрічей із парафіянами (зокрема також з етнічними болгарами) Леонтій наголошував на важливості парафіяльних опікунських комітетів та шкіл, розглядаючи їх як запобіжник «неправильним» духовним впливам [11, с. 508]. Унікальний випадок під час візитацій Леонтія відбувся в селі Любомирка Ананьївського повіту, де владика провів тривалу співбесіду з лідерами штундизму – Іваном Рябошапкою, Петром Гривою та Максимом Кравченком [11, с. 519-520, 556-564]. Такі заходи мали на меті як навернення іновірців, так званих «розкольників» (старообрядців) [10, с. 606-607] та «сектантів», так і демонстрацію сили державної церкви перед небажаними релігійними впливами. Безперечно, цей випадок засвідчив, що старі місіонерські навички Леонтія, отримані в Естонії, а особливо на Поділлі, знайшли застосування на новому місці. Саме цей досвід управління єпархіями з численним іновірним населенням, згодом, стане підставою для призначення Леонтія на Холмсько-Варшавську кафедру, яку до того обіймав Іоаннікій Горський. Останній, в свою чергу, буде призначений новим архієпископом Херсонським і Одеським.

Важливим напрямом діяльності архієпископа Леонтія в Херсонській єпархії був, також, розвиток духовної освіти. Однією з найважливіших

ініціатив у розвитку релігійної освіти в Херсонській єпархії стала закладка архієпископом Леонтієм нової будівлі Єпархіального жіночого училища, яка відбулася 21 квітня 1875 року на території Одеського Михайлівського жіночого монастиря [3, с. 295-305]. До цього часу в єпархії з 1844 року існував лише невеликий сирітський притулок, який не міг задовольнити зростаючих потреб освіти доньок священників [3, с. 296]. Закладка училища ґрунтувалася на кількох важливих засадах. По-перше, воно офіційно трактувалося як місце виховання майбутніх дружин настоятелів та матерів їх дітей, покликаних уособлювати взірцеві моральні якості. По-друге, його існування відповідало поглядам владики Леонтія, що у школах мають навчатися не лише хлопчики, а й дівчатка, оскільки саме жінка-мати має вирішальний вплив на моральність та релігійність сім'ї [8, с. 483].

Трохи пізніше, 5 червня 1875 року, архієпископ Леонтій заклав будівлю на Молдаванці, що перебувала в його користуванні, для потреб Одеського духовного училища [4, с. 460-464]. Як наслідок, цей навчальний заклад, який понад 40 років функціонував без окремого приміщення й розміщувався у орендованих приватних будинках, уперше отримав постійне місце розташування. У ширшій перспективі освітня діяльність Леонтія та подальше пасивне збереження його курсу Іоаннікієм, сприяли формуванню системи, у межах якої духовна освіта виконувала не лише навчальну, а й виразну ідеологічну функцію.

На відміну від підкреслено енергійного стилю Леонтія, період правління Іоаннікія в офіційному дискурсі Херсонської єпархії позначився трансляцією образу благочестя, що характеризувалося стражданням і терплячістю. Попри те, що прибуття архієрея до Одеси справило на паству гнітюче враження через його виснажений вигляд [7, с. 99], церковна періодика апологетично перетворювала цю фізичну кволість на ідеологічну перевагу. Зокрема,

пізніший некролог архієпископа Іоаннікія наголошував, що навіть за умов «упадку сил, властивого старості», владика зберігав виняткову адміністративну ретельність, особисто перевіряючи журнальні цифри та звіти консисторії у нічний час [7, с. 99]. Така жертівність висвітлювалася на сторінках «Херсонських єпархіальних відомостей» як еталон відданості пастирському обов'язку. Його служіння в Одеському соборі, яке через хворобу супроводжувалося ледь чутним голосом, змальовувалося як надзвичайно чинне та благоговійне; стверджувалося навіть, що сама атмосфера архієрейської молитви «збуджувала релігійне почуття сильніше за проповідь» [7, с. 99].

Попри недугу, Іоаннікій залишався ревним охоронцем суворих ортодоксальних цінностей. Це поєднувалося з його складним характером: сучасники описували владика як людину надзвичайно закриту, обережну та підозрілу, що зважувала кожен свій крок і кожне слово [18, с. 192]. Такі риси сформувалися ще під час його багаторічної роботи у сфері духовної освіти на посадах інспектора та ректора православних семінарій та академій. Як зауважував С. Петровський, під час роботи в Херсонській єпархії владика Іоаннікій дуже шкодував, що лише деякі з учнів місцевої семінарії присвячували життя богословським наукам та подальшому служінню церкві, тоді як більшість обирала світський шлях [9, с. 139].

Попри різкий контраст між підкресленою енергійністю Леонтія та образом «мученицького благочестя» Іоаннікія, інституційний розвиток єпархії демонстрував тяглість та незмінність стратегічного курсу, започаткованого від кінця XVIII ст. Розбудова мережі духовних шкіл та впровадження суворого контролю за парафіяльною звітністю продовжили забезпечувати уніфікацію місцевого релігійного життя із загальноімперськими стандартами. Водночас херсонсько-одеський період став для обох архієпископів і часом адаптації до

специфічних реалій Півдня України – викликів, із якими вони раніше не стикалися у своїй практиці на західних окраїнах імперії та центральній Росії. У цьому полікультурному просторі утвердження православ'я вимагало не лише звичних для них методів безкомпромісної боротьби з іновірцями, а й вияву більшої гнучкості та акценту на проповідництві та культурно-просвітницькій роботі, що обидва владики, кожен у свій спосіб і з різним успіхом, намагалися реалізувати на практиці.

Відтак, попри короткотривалість перебування на Херсонсько-Одеській кафедрі, діяльність Леонтія (Лебединського) та Іоаннікія (Горського) стала типовим прикладом трансляції імперського досвіду на регіональний ґрунт, де їхні індивідуальні стратегії управління органічно доповнили загальну систему церковно-державного контролю на Півдні України.

Висновок. Як бачимо, пастирське служіння обох ієрархів, незважаючи на відмінності в підходах і стані здоров'я, було спрямоване на реалізацію як духовних, так і адміністративно-ідеологічних завдань. Леонтій (Лебединський) поєднував енергійний контроль за підлеглими парафіями, організацію духовної освіти та жорстку місіонерську діяльність, забезпечуючи впровадження рішень Синоду на місцях. Іоаннікій, обмежений хворобою, формально підтримував ті самі принципи, його присутність і ритуальні дії підкреслювали моральну відданість російському православ'ю та архіпастирській роботі. Відтак, обидва архієреї, кожен у свій спосіб, сприяли зміцненню ролі «греко-російської» церкви як елемента державного апарату та інструменту імперської політики на Півдні України, де релігійна мораль і ідеологічні настанови були нерозривно пов'язані.

Даний аналіз дозволяє показати, що навіть короткі терміни правління могли залишати значний слід у регіональній системі церковного управління. У певному сенсі цей кількарічний досвід сприяв закріпленню російських

православних традицій на Півдні України, які і сьогодні, незважаючи на широкомасштабну російську агресію, у свідомості частини населення надалі сприймаються як основи «канонічного», «істинного» православ'я.

Список використаних джерел

1. Благовидовъ Ѡ. Дѣятельность русскаго духовенства въ отношеніи къ народному образованию въ царствованіе Императора Александра II. Казань : тип. Императорскаго Университета, 1891. 374 с.
2. Діанова Н. Херсонська єпархія наприкінці ХІХ ст. (на матеріалах міста Берислава). *Краєзнавство*. 2010. № 3. С. 142-146.
3. Закладка зданій для Єпархіального женскаго училища въ оградѣ Одесскаго Архангело-Михайловскаго женскаго монастыря, 21-го Апрѣля 1875 г. *Прибавленія къ Херсонскимъ епархіальнымъ вѣдомостямъ*. 1875. №10. С. 295-305.
4. Закладка зданія для Одесскаго духовнаго училища. *Прибавленія къ Херсонскимъ епархіальнымъ вѣдомостямъ*. 1875. №14. С. 460-464.
5. Лиман І. І. Православна церква на півдні України (1775-1861 рр.) : дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.01 / Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2005. 433 с. На правах рукопису. URL : https://chtyvo.org.ua/authors/Lyman_Ihor/Pravoslavna_tserkva_na_pivdni_Ukrainu_1775-1861_rr/ (дата звернення: 20.12.2025).
6. Мурзакевичъ Н. Матеріали для історіи Новоросійской православної ієрархії. *Записки Одесскаго общества історіи и древностей*. Одесса, 1875. Т. 9. С. 283-296.

7. Некрологъ о почившемъ въ Бозѣ Высокопреосвященнѣйшемъ Іонникіѣ, архієписвопѣ Херсонскомъ и Одесскомъ. *Прибавленія къ Херсонскимъ епархіальнымъ вѣдомостямъ*. 1877. №6. С. 98-108.

8. П. А. Т. Первое посѣщеніе Херсоно-Одесской паствы Его Высокопреосвященствомъ, Высокопреосвященнѣйшимъ Леонтіємъ, Архієпископомъ Херсонскимъ и Одесскимъ въ Апрѣлѣ и Маѣ 1875 года. *Прибавленія къ Херсонскимъ епархіальнымъ вѣдомостямъ*. 1875. №15. С. 479-485.

9. Петровскій С. Семь Херсонскихъ архієпископовъ. Біографіи съ приложеніємъ портретовъ, выполненныхъ фототипіей. Одесса : тип. Е. И. Фесенко, 1894. 184 с.

10. Протоіерей Гавріиль Селецкій. Посѣщеніе Его Высокопреосвященствомъ Одесскаго такъ называемая старообрядческаго молитвеннаго дома. *Прибавленія къ Херсонскимъ епархіальнымъ вѣдомостямъ*. 1875. №20. С. 606-607.

11. Протоіерей А. Тихомировъ, ключарь собора. Журналъ обозрѣнія церквей Херсонской епархіи Его Высокопреосвященствомъ Леонтіємъ, Архієпископомъ Херсонскимъ и Одесскимъ, въ Апрѣлѣ и Маѣ 1875 года. *Прибавленія къ Херсонскимъ епархіальнымъ вѣдомостямъ*. 1875. №16. С. 508-520; №18. С. 556-566; №19. С. 576-591.

12. Рункевичъ С. Русская Церковь въ XIX вѣкѣ. Исторія христіанской Церкви въ XIX вѣкѣ. С.-Петербургъ : Изд. А. П. Лопухина, 1901. Т. 2. 232 с.

13. Слово въ недѣлю 30-ю по пятидесятницѣ, сказанное Высокопреосвященнѣйшимъ Леонтіємъ Архієпископомъ Херсонск. и Одесскимъ въ Одесскомъ кафедральномъ соборѣ, 8 декабря 1874 г. *Прибавленія къ Херсонскимъ епархіальнымъ вѣдомостямъ*. 1875. №2. С. 21-24.

14. Смолич И. К. История Русской Церкви (1700-1917). В 8 книгах. Т.8. Ч. II. М. : Издательство Спасо-Преображенского Валаамского монастыря, 1997. 800 с.

15. Степаненко Г. В. Освітня діяльність православного духовенства в Україні (XIX – початок XX ст.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Київ, 2002. 20 с.

16. Тригуб О. П. Історія Херсонської єпархії (1775–1918) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Миколаїв, 2000. 20 с.

17. Тригуб О. Релігійні трансформації на півдні України у XIX – на початку XX ст. URL: <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-413-261-6/73.pdf> (дата звернення: 06.12.2025).

18. Федорик Ю.В. Православне духовенство в Царстві Польському в 1875-1905 роках : монографія. Донецьк : ЛАНДОН-XXI, 2013. 342 с.

19. Федорик Ю. Подільське православне духовенство в боротьбі за утвердження православ'я на Холмщині та Підляшші в 1875–1905 рр. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки*. 2025. Вип. 46. С. 228-245.

20. Kołbuk W. Duchowieństwo unickie w Królestwie Polskim 1835-1875. Lublin, 1992. 194 s.

21. Krochmal A. Działalność prawosławnego duchowieństwa w diecezji chełmsko-warszawskiej w latach 1875-1905. *Roczniki Humanistyczne*. 1993. Т. XLI, z. 2. S. 161-176.

22. Latawiec K. W służbie imperium... Struktura społeczno-zawodowa ludności rosyjskiej na terenie guberni lubelskiej w latach 1864-1915. Lublin, 2007. 273 s.

23. Lewandowski J. Likwidacja obrządku greckokatolickiego w Królestwie Polskim w latach 1864-1875. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio F.* 1966. Vol. XXI. S. 213-244.

24. Szabaciuk A. „Rosyjski Ulster”: kwestia chełmska w polityce imperialnej Rosji w latach 1863-1915. Lublin : Wydawnictwo KUL, 2013. 308 s.

25. Wiech S. Społeczeństwo Królestwa Polskiego w oczach carskiej policji politycznej (1866-1896). Kielce, 2002. 440 s.